

ILSIEN MALTI

U LSIEN TAL-MAROKK (Magħreb)

Kif għidna ftit ilu, l-lsien Malti huwa wiehed minn dawk l-ilsna Xemin, li għad li maqtugħia minn ommu għal żmien twil, u għad li meta safa waħdu sab ruħu mdawwar b'ilsna ta' nisel Latin, żamm sal-lum safi, u għad li għiex mifrud minn qabilu, baqa' lsien xami bl-akbar għaġeb ta' dawk li ftit jifhmu fit-taqsim ta' l-ilsna u fuq it-tbidil tagħhom.

• Għad li hadd s'issa ma jaf iġhid kif tnissel f'dawk il-Gzejjer il-lsien Malti, xi hiel nistgħu nieħdu fuq kif trabba' u kif baqa' qawwi u fuq ruħu, meta nxebbhuh ma' wiehed minn hutu li l-aktar jersqu lejħ fost l-aħwa li għadhom sal-lum imxerrda fuq ix-xtut tal-baħar ta' gewwa (Mediterran).

Nafu li l-malti ma nsibuhx jaqbel sewwa u la mal-għarbi tal-Masr (Eġittu), u anqas ma' dak ta' Tripli, ta' Tunes u tal-Arġiel, iżda jaqbel mhux ftit mal-lsien li biħ jittkellmu fil-Palestina (Libanu) u fil-Marokk, l-ibgħied żewġt itruf tal-baħar ta' gewwa, wiehed fil-vant u l-ieħor fil-punent. Fuq l-lsien tal-Palestina għidna dak li naħsbu fin-numru ta' Settembru tal-MALTI tal-1929, il-lum nista' ngħid xi haġa fuq l-lsien tal-Marokk, li, kif kullhadd jista' jara, jaqbel mal-Malti wisq aktar milli wiehed kien jaħseb.

Għandi f'idejja l-ktieb Inġliż, miktub minn kittieb wisq magħruf, is-sur Edward Westermack, taħt l-isem ta' "*Wit and Wisdom in Morocco*", a study of native proverbs, ġabra ta' fuq l-elfejn qawl tal-Magħreb, meħudin minn fomm in-nies ta' dawk l-inħawi u mhux mill-kotba, u miktuba bil-għajjnuna ta' wiehed għaref tal-Magħreb, u mniżżlin b'reqqa kbira wiehed wara l-ieħor, imfissrin b'l-inġliż, u fl-aħħar miġuba bil-ħażż għarbi; b'numru quddiem kull qawl biex wiehed jista' jsibu bla telf ta' żmien, u jara b'għajnejħ li kollox qiegħed kif imiss.

Dak li jolqot lil min iħares lejħ dik il-ġabra ta' proverbi hu li donnhom miġbura minn Malta, għax għad li xi kliem ma nafuhx hawnhekk, għax aktarx tlifnieħ għal kollox, jew dawwarnieħ, jew bdilnieħ ma' kliem ieħor, is-sensila tal-kliem tixbaħ lil dik tal-lsien Malti, u ħafna drabi m'hux

fil-bogħod, iżda tista' tgħid kelma b'kelma. Għalhekk biex nuri kemm hu minnu dan ix-xebħ kbir taż-żewġ ilsna, fitart mill-ktieb tas-sur Westermack dawk il-q-wiel kollha li jixbħu lil Malti bla tiġbid, tgħawwiġ u tkewtil, u niżżilthom bin-numru tagħhom, u židt minn tiegħi biss it-tifsir bil-Malti ta kull wieħed minnhom.

Kull laqxa tinfed l-imramma, ingħidu aħna, għalhekk dan ix-xogħol żgħir nitma li jhegġeġ lil dawk li jhobbu tassew il-Malti biex jissuktaw jiflu dan il-ktieb li qrajt u jekk isibu aktar żmien minn dak li għandi jien, ifittxu f'kotba oħra xi haġa li titfa' d-dawl fuq dan ix-xebħ kbir taż-żewġ ilsna li kibru fuq artijiet li xejn, ma jixxiebħu u wisq imbegħdin minn xulxin.

Dak li wieħed jista' jgħid s'issa huwa li hekk il-Marokkin kemm il-Malti huma żewġ friegħi ta' l-sien għarbi ewlieni li ħarġu minn zokk wieħed, iżda kull fergħa nawwret u tam-mret għal rasha u biż-żmien it-togħma tal-frott tiddlet fit-tnejn; iżda għall-ġennien is-siġra hija walida u l-frott tagħha, maqtuġħ miż-żewġ fergħat, ma tagħarfux kif ġieb u laħaq jekk ma tatihx lil min hu tas-sengħa u li jaf iduqu u itegħmu.

T. Z.

Qwiel tal-Maghreb miguba bil-Malti.

Billi s-sur Westermack iħozż il-konsonanti *i* bħal *y* ħsibt li fil-Malti ta' dawn il-qwiel, biex ma jsirx tfixkil nagħmel bħalu wkoll. Billi l-*j* tista' titħallat mal-*ġ* is-sur Westermack jaħsibha sewwa.

1) MAROKKIN -- 2) INGLIŻ -- 3) MALTI

- 3 Zein r-rájel f'áqlu u 'aql l-mra f zeinha.
The beauty of the man is in his intelligence, and the intelligence of the woman is in her beauty.
Iż-żina tar-raġel f'għaqlu u għaqal il-mara f'zejnha.
- 14 Säl l-mjarrab la tsal t-tbib.
Ask the experienced one don't ask the doctor.
Saqsı l-imġarrab issaqsix it-tabib.

- 15 L-mra tahrab men x-xib kif n-naja men d-dib.
 Woman flees from white hair as the ewe from the jackal.
 Il-mara taħrab mix-xib bħan-naġa mid-dib.
- 20 L'ajuza ktar men x-xitan.
 An old woman is worse than the devil.
 Ix-xiħa aqwa mix-xitan.
- 21 Li kaya'mel yeblis fam kat'amlu l'ajuza f'sa'a.
 What the devil does in a year an old woman does in an hour.
 Dak li yaġħmel ix-xitan f'sena taġħmlu xiħa f'sieġħa.
- 36 Ida t'abbi 'abbi l-meskina alu djib la ġer l-hobza u s-serdina.
 When you take a wife take a poor one, even though you bring her only a loaf and a sardine.
 Jekk tieħu ħu l-miskina ġħad li ġġib hobza u sardina.
- 51 Yikdeb x-xib u ma yikdeb xi t-tekmax.
 The white hair lies, and the wrinkles do not lie.
 Tigdeb ix-xyubya ma ygdibx it-tikmix.
- 64 Fahma u twukkelni x-xahma.
 A charcoal, and she will give me fat to eat.
 Faħma (sewda) u titmaġħni x-xaħma.
- 75 Fain 'ainek 'ain ġairek.
 Where your eye is, is the eye of somebody else.
 Fejn tmur ġħajnek tmur ġħajn ġħajrek.
- 81 La ta'mel xi brai l-mra.
 Don't follow the advice of your wife.
 La taġħmel xei b'rai il-mara.
- 88 Ma laikun hadd fe l-jinna u yahraj mennna.
 There is nobody in Paradise who will go out of it.
 Hadd ma jkun il-Ġenna u yoħroġ minnha.
- 95 T-tawr ma ya'ya ba qronu
 The bullock does not get tired of his horns.
 It-tawr ma yaġħyix bi qrunu.
- 100 Aroq l-mhebba fe l-qalb.
 The roots of love are in the heart.
 Ġħeruq l-imħabba fil-qalb.
- 129 Zuwaq tbe'.
 Decorate, you will sell.
 Żewwaq u tbigh.

- 132 'Ain la txuf qalb la yet wuja.
Eye does not see, heart does not suffer.
Għajn ma tara qalb ma tuġa'.
- 167 Ma yáte rabbi l-ful ġar ned ma 'andu snan.
God gives beans only to him who has no teeth.
Alla ma yatix ful ħlif lil min ma għandux snien.
- 185 L-qari la twarrih u l-faham yefham.
He who can read don't show him and he who has under-
standig will understand.
Lil min yaf yaqra turiehx u min yifhem yifhem.
- 211 L-hawa ma tenba' ma tenxra.
Brotherhood is neither sold nor bought.
L-aħwa ma tiubieħx u ma tinxtarax.
- 217 L-'adam li ma tgerrdu wuddi bih hok.
Give to your brother the bone you do not gnaw.
Il-għadam li ma tgerrimx għaddih lil ħuk.
- 231 Li ma'andu maġruf yeharaq yiddu.
He who has no spoon will burn his hand.
Min ma għandux mġharfa yaħraq idu.
- 237 Weld l-far m ihruj ġer ħaffar.
The son of a mouse will only turn out to be a digger.
Bin il-far ma yohroġx għair ħaffar.
- 542 L-qadra tenqlib 'ala fomma u l-bent texba n wumma.
The pot turns upside down and the daughter is like her
mother.
Il-borma tinqaleb għal fommha u l-bint tixbaħ l-ommha.
- 262 Li ma 'andu dar ma 'andu jar.
He who has no house has no neighbour.
Min ma għandux dar ma għandux ġar.
- 279 Dari katstor 'ari.
My house covers my nakedness.
Dari tistor ġhari.
- 281 L-hbib wa la l-hlib.
A friend is better than milk.
Il-ħabib aħyar mill-ħalib.
- 282 Hbibek l-qrib ahsen men hak l-b'id.
Your friend who is near is better than your brother who is
far away.
Habibek fil-qrib aħjar minn ħuk fil-bġhid.

- 289 Hajra men yidd l-hbib teffaha.
A stone from the hand of a friend is an apple.
Haġra minn id il-ħabib tuffieħa.
- 293 L-hbib iql ne hbibu f kull deq isibu.
A friend says to his friend that he will find him in every
difficulty.
Il-ħabib iġħid lil ħabibu f'kull dieq isibu.
- 308 Klam l-'adu itaħhak u klam l-hbib ibekki.
The words of an enemy make one laugh, and the words
of a friend make one weep.
Kliem l-ġħadu idaħħak u kliem il-ħabib ibikki.
- 320 'Amel kama 'mel saħbak wulla ba'ad mennu.
Do as your friend does, or leave him.
Aġħmel kif yaġħmel sieħbek yew tbiġħed minnu.
- 336 N-nar taħt et-tben.
Fire underneath the s raw.
In-nar taħt it-tiben.
- 343 Ida ketter la-ħbab yebqa bla ħbib.
If he increases the number of his friends he will remain
without a friend.
Yekk iżid il-ħbieb yebqa' bla ħabib.
- 356 M'a men xuftek m'a men xebbahtek.
The one I see you with I take you to resemble.
Ma min raytek xebbaħtek.
- 378 Li thebbu qarrbu u lli tkarhu janbu.
Whom you love bring near and avoid him you hate.
Lil min tħobbu qarrbu u lil min tobogħdu ġennbu.
- 379 Li ma watak la twatih.
He who does not suit you don't be suitable to him.
Min ma iwitikx twietihx.
- 387 Dyethallat m'a n-noħhal yakluh l-klab.
What is mixed with the bran will he eaten by the dogs.
Dak li yithallat man-nuħħala yikluh il-klieb.
- 445 Hraq qabraq yenshar habrak.
Burn your grave you will become famous.
Aħraq qabrek yentashar ħabrek (aħbarek).
- 501 L-Malti wu l-far la twurrihum bab d-dar.
The Maltese and the mouse, don't show them the door of
the house.
Lill-Malti u lill-far turihomx bieħ id-dar.

- 502 R-rifi qtel hah ala basla.
The Rifan kills his brother for the sake of an onion.
Ir-Rifi yoqtol il-ħuh għal basla.
- 529 L-far f-għaru sultan.
The mouse in its hole is a king.
Il-far f'għaru sultan.
- 538 L-bhar kullu malah.
The whole sea is salt.
Il-baħar kollu mielaħ.
- 554 Kull mebdì metmum.
Everything that is begun comes to an end.
Kull mibdi mitmum.
- 591 Li yekreħha ma ijles 'aleha.
He who hires it will not sit on it.
Min yikriha ma yirkibx fuħha.
- 592 Ibril kaijbed s-sbula men qa' l-bir.
April draws the ear from the bottom of the well.
April yigbed iż-żbula minn qiegħ il-bir.
- 607 S-san'a ida ma għnat testor wulla dzid fe l-'omor.
A trade if it does not make one rich will cover one or
even prolong one's life.
Is-sengħa yekk ma tagħnix tistor u żżid fil-għomor.
- 618 S-sabbar yebqa fe d-dar.
The very patient one remains in the house.
Is-sabbar yibqa' fid-dar.
- 632 Berred u kul.
Let it cool and eat.
Berred u kul.
- 637 Sbah tejri la tsbah tefli.
Run in the morning don't louse yourself in the morning.
Isbaħ igri la tisbaħx tifi.
- 639 Leftor bekri be d-dhab mexri.
The early breakfast is bought with gold.
L-fatar bikri bid-deheb mixtri.
- 643 Xgħul l-lil 'ajuba le n-nhar.
The work of the night is a wonder to the day.
Xogħol il-lejl għaġeb in-nhar.

(*Jissokta*)